

antropologie, sociální (z latiny: *sociālis*, „družný, společenský, spojenecský“):

1. společenská věda zabývající se holistickým (*holismus) a srovnávacím výzkumem kulturních jevů a procesů v *kontextu sociální struktury různých lidských *společností v čase a prostoru;

2. označení evropské, zejména britské, antropologické tradice, která provádí výzkum *kultury skrze prizma pojmů *společnost, sociální systém a *sociální struktura.

Ideové zdroje sociální antropologie lze nalézt v pracích vědců, kteří se programově zabývali studiem světa „těch druhých“, především širokého spektra kultur *preliteratečních společností. Pod vlivem zámořských objevů byli evropští učenici v 17. a 18. století nuceni připustit, že *hodnoty a normy židovsko-křesťanské *kulturní tradice nemusí být absolutně platné a pravdivé. Setkání a *konfrontace se světem exotických kultur ve svých důsledcích vedla k úvahám nad smyslem a podstatou hodnot evropské kultury, zpochybnění *evropocentrismu, zrození koncepce *kulturního relativismu a teorie plurality kultur.

Mezi průkopníky kulturního relativismu a předchůdce sociální antropologie jako vědy o cizích společnostech a kulturách, patřili například Marie Jean Antoine Nicolas de Caritat de *Condorcet (1743–1794), Adam *Ferguson (1723–1816), Claude Adrien *Helvétius (1715–1771), Thomas *Hobbes (1588–1679), Joseph-François *Lafitau (1681–1746), John *Locke (1632–1704), Charles-Louis de Secondat *Montesquieu (1689–1755), Guillaume-Thomas François *Raynal (1713–1796), Jean-Jacques *Rousseau (1712–1778), Anne-Robert-Jacques Turgot (1727–1781), Giambattista *Vico (1668–1744), *Voltaire (1694–1778) a další.

Zrození britské *antropologie a *etnologie se odehrálo v letech 1843 až 1871. V tomto období byly založeny Ethnological Society of London (Londýnská etnologická společnost) a Anthropological Institute of Great Britain and Ireland (Antropologický institut Velké Británie a Irsko).

Základy *antropologie jako *integrální vědy o *člověku, společnosti a kultuře položili zejména představitelé *evolucionismu druhé poloviny 19. století. Evolucionističtí antropologové, etnologové a archeologové vymezili základní tematické okruhy antropologických výzkumů a vytvořili teoretické a metodologické předpoklady pro konstituování jak evropské sociální antropologie tak americké *kulturní antropologie. *Evolucionismus byl mezinárodním *hnutím, jež zasáhlo většinu evropských *zemí, i když vůdčí úlohu sehrála Velká Británie. K tvůrcům evolucionismu patřili reprezentanti různých vědních disciplín, výzkumných orientací i osobních aspirací. K předním představitelům evolucionismu patřili Johann Jacob *Bachofen (1815–1887), Philipp Wilhelm Adolf *Bastian (1826–1905), Numa Denis Fustel de Coulanges (1830–1889), James George *Frazer (1854–

1941), Maxim Maximovič Kovalevskij (1851–1916), John *Lubbock (1834–1913), Henry James Sumner *Maine (1822–1888), John Ferguson *McLennan (1827–1881), Lewis Henry *Morgan (1818–1881), William Robertson *Smith (1846–1894), Edward Burnett *Tylor (1832–1917) a další. Tito vědci se programově zabývali *rekonstrukcí univerzálních stadií dějin lidstva, evolucí *institucí a výzkumem vzniku a vývoje nejrůznějších forem *materiální a *duchovní kultury. Evolucionisté rozpracovali globální antropologické pojetí kultury a komparativní metodu jako nástroj studia kulturních jevů a procesů.

Již v tomto období ale poněkud paradoxně došlo k diferenciaci výzkumného zájmu amerických a britských antropologů. Americké antropology totiž zásadně ovlivnila koncepce kultury britského antropologa Edwarda Burnetta Tylora. Přejali jeho širokou antropologickou definici kultury a v průběhu 20. století z ní učinili ústřední kategorii svých výzkumů. Britští antropologové oproti tomu preferovali pojem společnost a pod vlivem amerického evolucionistického antropologa Lewise Henryho Morgana obrátili svojí pozornost k výzkumům sociální organizace, institucí a příbuzenských systémů *preliterárních společností. Odlišná preference pojmů společnost a kultura ve svých důsledcích vedla k tomu, že se v první polovině 20. století ve Velké Británii konstituovala sociální antropologie, zatímco ve Spojených státech vznikla analogická vědní disciplína pod označením *kulturní antropologie. Evolucionistickou antropologii druhé poloviny 19. století bohužel negativně poznamenal fakt, že antropologové v tomto období své knihy psali na základě *sekundárních dat a informací, jako byly zprávy a vyprávění cestovatelů, misionářů a pracovníků koloniální správy.

Za mezník ve vývoji britské antropologie je proto možné považovat cambridgeskou antropologickou expedici do Torerovy úžiny. Tento výzkumný projekt zahájil v roce 1898 britský zoolog a antropolog Alfred Cort *Haddon (1855–1940) s interdisciplinárním týmem svých spolupracovníků (Charles Samuel Myers, William Halse Robert *Rivers aj.) na palubě lodi, která se de facto stala plovoucí antropologickou laboratoří, umožňující sběr empirických dat přímým kontaktem s domorodci. Na počátku 20. století došlo ke konstituování sociální antropologie na akademické půdě. Stalo se tak v inaugurační přednášce *The Scope of Social Anthropology* (Obor sociální antropologie), kterou v roce 1908 přednesl na Liverpoolské univerzitě britský evolucionistický antropolog James George Frazer. Zde vymezil sociální antropologii jako komplexní studium člověka, srovnávací výzkum lidských *ras a historickou *rekonstrukci evoluce lidského myšlení a institucí. Cílem antropologie podle Frazera není pouhý sběr faktů, ale hledání obecných *zákonitostí vývoje společnosti a kultury.

V prvních dvou desetiletích 20. století se v britské antropologii prosadilo paradigma *difuzionismu, které nahradilo doktrínu evolucionismu. Představitelé britského difuzionismu (William James *Perry, William Halse Robert Rivers, Graffton Elliot Smith) vycházeli z předpokladu, že rozhodující faktory *kulturní změny jsou *migrace obyvatelstva a *difuze *kulturních prvků a *komplexů. Nejvýznamnější představitel britského difuzionismu – Graffton Elliot Smith (1871–1937) formuloval *heliotickou teorii kultury, podle které kolébkou lidské kultury byl starověký *Egypt. Tento difuzionistický, monocentrický model vzniku a šíření kultury byl ale velice spekulativní a amatérský.

Rozhodující roli v konstituování moderní britské sociální antropologie jako induktivní, empirické disciplíny, sehrál ve 20. letech 20. století klasický *funkcionalismus. Jeho zakladatelé, Bronisław Kasper *Malinowski (1884–1942) a Alfred Reginald *Radcliffe-Brown (1881–1955), vybudovali své antropologické teorie kultury na základě intenzivních terénních výzkumů *preliterárních společností. Na utváření funkcionalismu měl velký vliv zejména francouzský sociolog Émile *Durkheim (1858–1917), především jeho koncepce společnosti jako seberegulujícího celku, integrovaného systému, který představuje třídu jevů nezávislou na lidské psychice. Zakladatelé klasického funkcionalismu byli přesvědčeni, že každý prvek sociokulturního systému, zejména *kulturní instituce, plní pozitivní a nezastupitelnou funkci, sloužící k zachování celku. Podle Malinowského, který reprezentuje funkcionální a kulturologicky orientovanou linii výzkumů, kultura představuje systém institucí, které slouží k adaptaci člověka k vnějšímu prostředí a uspokojování lidských potřeb. Radcliffe-Brown oproti tomu rozpracoval strukturálně-funkcionální a sociologizující linii antropologických výzkumů a programově prosazoval jako předmět sociální antropologie výzkum sociálních struktur. Inspirován modelem přírodních věd trval na tom, že antropologie, stejně jako *fyzika nebo chemie, zkoumá určitou třídu struktur. Proto vymezil sociální antropologii jako induktivní, komparativní a přísně *exaktní vědu, usilující o objevení všeobecných *zákonů fungování sociálních struktur v synchronní perspektivě. Podle Radcliffe-Browna je možné sociální antropology považovat za sociology provádějící komparativní výzkum preliterárních společností a sociální antropologii za srovnávací *sociologii.

Na dalším rozvoji britské sociální antropologie měl zásluhu zejména Edward Evan *Evans-Pritchard (1902–1973), který v průběhu 40. a 50. let 20. století opouští pozitivistické zásady klasického funkcionalismu a přiklání se k pojetí antropologie jako humanitní vědy. Evans-Pritchard, v *opozici ke koncepci antropologie jako přírodní vědy, považuje sociální antropologii spíše za druh *historiografie nebo literárního umění. Společnosti podle jeho

*názoru nejsou přírodní systémy ale systémy morální, které je možné prostřednictvím antropologického výzkumu pochopit a adekvátně interpretovat. Proto přesunul pozornost od studia funkcí institucí, k výzkumu jejich smyslu a významu v konkrétním kulturním kontextu a anticipoval tak *interpretativní antropologii. V polovině 20. století se klíčovými pracovišti britské sociální antropologie staly antropologická oddělení na *univerzitách v Oxfordu (Edward Evan Evans-Pritchard), Cambridgi (Meyer *Fortes, Edmund Ronald *Leach), Manchesteru (Max *Gluckman, Victor Witter *Turner) a Londýně (Raymond William *Firth, Daryll *Forde, Lucy P. Mairová, Siegfried Frederick Nadel). Významnou roli hrály v tomto období také antropologické instituty, které vznikly v britských dominiích v Africe (Rhodes-Livingstone Institute, East African Institute of Social Research). V 50. a 60. letech 20. století se v rámci spolupráce mezi University of Manchester a Rhodes-Livingstone Institutes zformovala manchesterská antropologická škola, která rozpracovala teorii konfliktů. Její vůdčí osobnost Max Gluckman (1911–1975) a okruh jeho spolupracovníků (Elizabeth Florence Colsonová, J. Clyde Mitchell, Victor Witter Turner, Jaap van Velsen) realizovali řadu empirických výzkumů v městských a venkovských *lokality střední Afriky. V centru jejich zájmu bylo studium *konfliktů v *kontextu sociální struktury a *analýza skrytých ekonomických, politických a příbuzenských vztahů. Cílem těchto výzkumů bylo prokázat *hypotézu, že konflikt může být významným činitelem integrace a diferenciaci společnosti.

V průběhu 60. a 70. let 20. století se v evropské sociální antropologii, stejně jako v americké *kulturní antropologii, prosadily nové školy, směry a paradigmaty. Významnou roli sehrál v tomto období zejména zakladatel francouzské sociální antropologie – Claude *Lévi-Strauss (narozen 1908). Lévi-Strauss na evropském kontinentě vymanil antropologii z područí *sociologie a etnologie a položil základy *strukturální antropologie jako jednoho z nejvlivnějších směrů druhé poloviny 20. století. Pod jeho vlivem začali antropologové studovat kulturu jako strukturální systém, tvořivě využívat v antropologickém výzkumu metody *lingvistiky a interpretovat kulturu skrze prizma teorie *binárních kontrastů.

V britské sociální antropologii dále rozpracovali *ideje francouzského *strukturalismu například antropologové Edmund Ronald *Leach (1910–1988) a Rodney *Needham (1923–2006). V 60. letech 20. století, v opozici k ahistorickému strukturálnímu funkcionalismu a strukturalismu, někteří antropologové a archeologové oživil v rámci *neoevolucionismu koncepci kultury jako adaptivního systému, který se vyvíjí v čase. Na kulturně ekologické výzkumy, rozvíjené v rámci sociální antropologie, měla v tomto období vliv zejména *analytická archeologie, jejíž základy ve velké Británii rozpracoval David Leonard *Clarke (1937–1976).

Nejvlivnějším paradigmatem britské sociální antropologie druhé poloviny 20. století se ale staly přístupy, studující a interpretující kulturu jako systém *symbolů a významů. Tato výzkumná orientace našla své vyjádření v *symbolické antropologii, jejíž základy položili v britské sociální antropologii Mary Douglasová (1921–2007) a Victor Witter Turner (1920–1983). K rozpracování *symbolické antropologie přispěli také čeští antropologové působící na britských univerzitách – Milan Stuchlík (1932–1982) a Ladislav *Holý (1933–1997).

Zrození paradigmatu symbolické antropologie výrazně přispělo ke sblížení britské sociální antropologie a americké kulturní antropologie. Svůj podíl na tom měla skutečnost, že britští antropologové Mary Douglasová a Victor Witter Turner od 70. let 20. století trvale přednášeli na univerzitách ve Spojených státech amerických. Společně s představiteli americké školy symbolické antropologie – Davidem M. *Schneiderem (1918–1995) a Cliffordem *Geertzem (1926–2006) přispěli ke konstituování *interpretativní antropologie, která představuje nejvlivnější antropologický směr posledních desetiletí.

V této souvislosti si je třeba uvědomit, že britská sociální antropologie a americká kulturní antropologie byly vždy součástí jednoho výzkumného trendu. Obě disciplíny od samého počátku spojoval jejich tradiční předmět výzkumů – *preliterární společnosti a jejich kultura. Určitý rozdíl mezi těmito vědami byl ale způsoben poněkud odlišným úhlem pohledu na zkoumanou realitu. Centrální kategorií americké kulturní antropologie je široce chápaný pojem kultura. Ten je používán k označení třídy všech specificky lidských negenetických jevů, tak jak se projevují v *artefaktech, *sociokulturních regulativech a *kulturních idejích, sdílených a předávaných členy určité společnosti. Oproti tomu britská sociální antropologie, preferující jako centrální kategorii pojem společnost, klade důraz na studium hodnot, *zvyků a institucí v kontextu sociální struktury. To přirozeně vede k poněkud odlišnému typu analýzy a interpretace sociokulturních jevů a procesů. Zde je také možné vidět příčinu dlouholeté polemiky, kterou mezi sebou vedou britští sociální antropologové a američtí kulturní antropologové o vzájemném vztahu svých věd.

Američtí antropologové vycházejí z předpokladu, že studium sociální struktury představuje pouze dílčí pohled na kulturu zkoumané společnosti a proto mají tendenci považovat sociální antropologii za subdisciplínu kulturní antropologie. Oproti tomu britští sociální antropologové, kteří také usilují o integrální studium člověka, společnosti a kultury na širším vědním základě mají tendenci považovat kulturní antropologii za součást „své“ sociální antropologie.

Vzhledem k příbuznosti a neustálému sblížování těchto věd se v uplynulých letech stále více prosazuje nové pojetí syntetické *sociokulturní antropologie. Tuto tendenci podporuje i

skutečnost, že nezávisle na národních tradicích, se v evropské sociální antropologii, stejně jako v americké kulturní antropologii prosadilo paradigma interpretativní symbolické antropologie.

antropologie, sociokulturní (z latiny: *sociālis*, „družný, společenský, spojenecký“ a *colere, cultus*, „pěstovat“), subdisciplína *obecné antropologie, která se zabývá *sociokulturními systémy. Řeší otázky, jak tyto systémy vznikají, jak se vyvíjejí a fungují, jak se udržují v dynamické rovnováze v důsledku ekonomických, politických, kulturních, příbuzenských a jiných vazeb mezi hlavními segmenty *společnosti, a zjišťuje, pomocí kterých specifických mechanismů jsou kontrolovány skupinové zájmy tak, aby nenarušovaly stabilitu celkového sociokulturního systému.

Sociokulturní antropologie v průběhu své více než stopětatvacetileté existence (vezmeme-li jako základní milník rok 1881, kdy Edward Burnett *Tylor *antropologii definoval jako vědecké studium *kultury) pozměňovala předmět svého zájmu, teorii, metodologii i běžnou výzkumnou metodiku, a to jak v souvislosti se svým vnitřním vývojem, tak v souvislosti s proměnami věd, s nimiž je více nebo méně provázána (*archeologie, *biologická antropologie, *etnografie, *etnologie, *filozofie, *jazykověda, *psychologie, *sociologie aj.); v daném období reagovala rovněž na převratné hospodářské, politické a *kulturní změny a na společenskou objednávku. Sociokulturní antropologie byla výrazně formována specifiky místních civilizačních tradic, z nichž vykrytalizovaly odlišnosti především ve třech oblastech (zejména německy mluvící *země na evropském kontinentu [difuzionistická *německo-rakouská škola kulturních okruhů], – Velká Británie – Spojené státy americké), jež nadlouho určovaly hlavní trendy ve vývoji antropologie. Zhruba do poloviny 20. století se totiž takřka vše podstatné v teorii a empirii sociokulturní antropologie odehrávalo ve zmíněných oblastech. Další vývoj poznamenala především francouzská *strukturální antropologie a teprve v posledních desetiletích 20. století a počátkem 21. století se sociokulturní antropologie stala planetárně rozšířenou a respektovanou vědou.

Od svého vzniku v druhé polovině 19. století byla formována především americkým a britským pojetím. Obě pojetí spojoval předmět výzkumu, jímž bylo srovnávací studium *přírodních národů (*preliteratečních společností), poněkud je rozděloval akcent na řešenou problematiku. Ten se kromě jiného projevoval v pojmosloví: americká škola preferovala pojem kulturní systém jako pojem nadřazený a všeobjímající (odtud označení „kulturní antropologie“), zatímco britská škola zdůrazňovala pojem sociální systém (odtud označení „sociální antropologie“). Ve Spojených státech amerických zůstala kultura předmětem studia *kulturní antropologie, naproti tomu ve Velké Británii se od druhého desetiletí 20. století

ustálila *sociální antropologie, kterou jeden z jejích moderních představitelů Alfred Reginald *Radcliffe-Brown definoval jako srovnávací sociologii *primitivních společností. Předmětem studia sociálních antropologů se stala sociální struktura a její fungování. Ačkoliv antropologové věnovali jistou pozornost studiu *zvyků, *náboženství, *rituálu, systému *hodnot apod., *analýza kultury hrála v jejich práci jen podřadnou roli. Zatímco američtí kulturní antropologové považovali sociální systém za součást celkové kultury, britští sociální antropologové nahlíželi na kulturu jako na derivaci sociálního systému. Jejich terénní výzkum se zaměřoval především na studium příbuzenských vztahů, *manželství, politické a ekonomické organizace. V důsledku těchto rozdílů se americká antropologie a sociologie vyvíjely jako dva samostatné obory s odlišnou teoretickou tradicí a s odlišným předmětem zájmu. Ve Velké Británii naopak až do 50. let 20. století neexistovala žádná zřetelná hranice mezi antropologií a sociologií, které se na mnoha *univerzitách často přednášely jako jeden společný obor. Antropologové i sociologové se společně hlásili k Émile *Durkheimovi, Sigmundu *Freudovi, Karlu *Marxovi a Maxu *Weberovi, jako k zakladatelům moderní teorie společnosti, a pokud byla vůbec pocíťována potřeba odlišovat antropology od sociologů, byli za sociology považováni ti, kdo zkoumali svou vlastní společnost, a za antropology ti, kdo prováděli výzkum v jiné než své vlastní společnosti, nejlépe v některé „primitivní“. Toto pojetí sociální antropologie se začalo postupně měnit během 50. let, tehdy pod vlivem francouzského *strukturalismu, větších změn pak doznalo v 60. letech, kdy antropologie čerpala svou hlavní teoretickou *inspiraci z *lingvistiky, *psychoanalýzy, literární *kritiky a *filozofie a kdy začala být systematicky ovlivňována *fenomenologií, *hermeneutikou, strukturálním *marxismem, jakož i myšlenkami majícími svůj původ ve formální *sémantice a v lingvistickém modelu kultury.

Tato změna byla natolik radikální, že je možno hovořit o zásadním posunu od pozitivistického pohledu, který až do 60. let v antropologii převládal, k chápání antropologie jako interpretativní disciplíny. V rovině studovaných problémů se tato změna projevila jako posun od zájmu o funkci společenských jevů k zájmu o jejich význam a smysl; v rovině předmětu antropologického studia došlo k posunu od studia *společenské struktury k studiu kultury. Současně s touto změnou teoretické orientace se antropologie začala systematicky oddělovat od sociologie a po své „sociologické“ etapě se tak vrátila k Tylorovu pojetí antropologie jako vědeckého studia kultury.

Dnešní antropologové ovšem na rozdíl od Tylorova pojetí kultury jako komplexního celku, který zahrnuje znalosti, víru, počínání, morálku, *zákony, *zvyky a ostatní schopnosti a návyky, jež si *člověk osvojuje jako člen společnosti, chápou kulturu čistě jako ideologický a

znakový systém, nejčastěji definovaný jako systém *symbolů a významů. Vycházejí z předpokladu, že každý systém, ať už se jedná o systém příbuzenský, politický, technologický či jakýkoliv jiný, je systémem symbolů a významů, tedy systémem kulturním. Symboly a významy jsou součástí *kognitivních a komunikačních procesů, jimiž lidé tento *svět nejen poznávají, ale i vytvářejí. Tento svět neexistuje tedy jako objektivně daný a nezávislý na myšlení a jednání těch, kdo v něm žijí. Tomu odpovídá stanovisko antropologie, jejímž cílem není studovat sociální a kulturní jevy (lidský svět) jako objektivní fakta, nezávislá na aktivitách lidí. Tyto sociální a kulturní jevy jsou výsledkem lidského myšlení a jednání, a musí proto být studovány z hlediska zkušenosti nositelů kultury, tj. lidí samotných a významů, které jim přiřkládají oni sami svým jednáním. Takovýto způsob poznání však vyžaduje radikální potlačení vlastních *kulturních předpokladů a *konstrukcí.

Antropologie si vyvinula vlastní metodu takového poznání: dlouhodobý terénní výzkum, během něhož antropolog žije ve studovaném prostředí jakožto jeden z členů sledované společnosti a svou účastí na její činnosti se snaží získat tytéž zkušenosti, které mají oni. Tato *metoda výzkumu je označována jako *zúčastněné pozorování. Antropologové a také filozofové vědy ji považují za charakteristický znak, jímž se sociální antropologie liší od ostatních společenských věd zkoumajících stejné jevy. V sociální antropologii došlo v posledních desetiletích k radikální změně v dvojím smyslu: 1. Nepokládá se již za specifickou větev srovnávací sociologie, ale za disciplínu, jejíž oblastí zájmu je interpretace kultury. 2. Předmětem jejího zájmu již není výlučně primitivní společnost, stále větší počet antropologů se věnuje dlouhodobému terénnímu výzkumu v Evropě, často ve své vlastní zemi. Kulturní a sociální antropologie se neustále sbližují a propojují, dochází k integraci výzkumných *metod a *technik, proto se v posledních letech stále více prosazuje nové pojetí syntetické sociokulturní antropologie, která v sobě vedle kulturní antropologie zahrnuje také antropologii biologickou, sociální a aplikovanou.

Toto pojetí sociokulturní antropologie se ujímá i v jiných oblastech světa a začíná se prosazovat také v české antropologii v podobě obecné (bio-socio-kulturní) antropologie, v níž se vzhledem k bohatství antropologických nálezů z prehistorických a historických dob úspěšně rozvíjí zejména *historická antropologie a *archeologická antropologie. Česká antropologie reaguje i na nejnovější trendy v podobě například *antropologie občanské společnosti nebo *antropologie sexuality. Rostoucí popularita celostní (bio-socio-kulturní) antropologie je vyvolána nepochybně tím, že s neustále vzrůstajícím hospodářským, obchodním, multikulturním a multietnickým stykem mezi jednotlivými zeměmi světa vzrůstá i potřeba nezaujatého pochopení jejich kulturní odlišnosti (*antropologie, aplikovaná).

Na počátku 21. století tedy sociokulturní antropologie zásadně obohatila předmět výzkumu, metodologii i metodiku studia. Velikost těchto změn a proměn vynikne zvláště při srovnání dnešního stavu s původním stavem v druhé polovině 19. století. Tehdy, na počátku vědecké etapy sociokulturní antropologie, jeden z nejvýznamnějších představitelů její *evolucionistické fáze James George *Frazer, učený gentleman, homme de lettres, vynikající stylist, vytvořil převážně pomocí všestranně užitých komparativních metod velkolepou univerzální koncepci na základě obrovského materiálu, avšak jen fragmentárního a nesourodého; „*divocha“ nikdy neviděl a i jen pouhé pomyšlení na to s hrůzou odmítal. (Viz též *intersubjektivní produkce dat.)

výzkum, antropologický terénní (sociokulturní antropologie):

1. *etnografická, induktivní fáze antropologických výzkumů založená na sběru, klasifikaci a deskripci empirických dat přímo mezi příslušníky zkoumané kultury;

2. označení odborné procedury oddělující historické období *antropologie od moderního období profesionální antropologie, jehož základní metodologický požadavek tvoří dlouhodobý, nejméně několikaměsíční pobyt u zkoumané skupiny. Výzkumník sdílí každodenní realitu skupiny, jejímž členem se přechodně stává, užívá *metodu zúčastněného pozorování, *metodu dotazníkového šetření, *metodu antropologického interview, *biografickou metodu a podrobně zaznamenává poznatky a výsledky pomocí písemné, kresebné, fotografické, filmové a jiné dokumentace.

V antropologickém terénním výzkumu převažují metody kvalitativního šetření, směřující k porozumění na základě adekvátní *interpretace kultury dané *společnosti. Na rozdíl od sociologického kvantitativního výzkumu, který poskytuje omezený počet *informací o velkém počtu respondentů, antropologové prostřednictvím zúčastněného pozorování, nestandardizovaných rozhovorů a *metody analýzy dokumentů získávají velký počet informací o poměrně malém počtu jedinců (viz *informátor). Kvantitativní výzkum se opírá o deduktivní logiku a směřuje k explanaci založené na testování *hypotéz. Kvalitativní výzkum používá induktivní logiku, přičemž výstupem je interpretace kulturní skutečnosti, formulace nových hypotéz nebo teorií kultury. Charakteristickým rysem kvalitativního výzkumu je, že antropolog v terénu souběžně vytváří zkoumaný vzorek dané populace, vybírá si informátory, sbírá data a současně provádí jejich deskripci, klasifikaci, analýzu a interpretaci.

Klíčovou aktivitou antropologa v terénu je zúčastněné pozorování, které lze obecně vymežit jako typ výzkumu, při kterém výzkumník participuje na každodenním životě příslušníků studované *kultury, *subkultury nebo *kontrakultury. Součástí zúčastněného

pozorování může být interview se zkoumanými jedinci, interview s informátory, obsahová analýza dokumentů, participace na sdílených činnostech studované skupiny aj.

Ideální *scénář klasického terénního výzkumu zahrnuje následující kroky:

1. Příprava výzkumu zahrnující výběr studované kultury, specifikaci zkoumaného problémového okruhu, studium relevantní odborné literatury a základů domorodého *jazyka, zabezpečení nezbytných zásob, včetně terénního a lékařského vybavení, dopravy a povolení vést antropologický výzkum od místní (někdy i vlastní) *vlády.

2. Zahájení výzkumu vyžadující adaptaci antropologa na odlišné sociokulturní, klimatické a geografické podmínky, zvládnutí potenciálního nebo aktuálního *kulturního šoku a dosažení přijetí členy studované společnosti. V této fázi výzkumu je důležité, aby antropolog získal důvěru domorodců a vybudoval si v novém prostředí sociální roli, která mu umožní realizovat zúčastněné pozorování.

3. Participace na způsobu života členů zkoumané společnosti a sběr empirických dat prostřednictvím práce s klíčovými informátory, standardizovaných i nestandardizovaných rozhovorů s ostatními domorodci, analýzy dokumentů, případových studií, dotazníků, dokumentárního filmu, videa, fotografií, psychologických projekčních testů, genealogické metody, osobních biografii, kreseb aj. Paralelně se sběrem dat musí antropolog vytvářet pečlivý záznam průběhu výzkumu prostřednictvím *terénních poznámek, provádět průběžnou analýzu a *verifikaci získaných informací a operativně formulovat metodická rozhodnutí o dalších výzkumných krocích. Za minimální čas nezbytný k vytvoření adekvátní terénní monografie je obvykle považován rok strávený mezi příslušníky zkoumané kultury. K tomu, aby bylo možné popsat a interpretovat proměny kultury v *kontextu, přírodních, rituálních a zemědělských cyklů, je ale často nutné strávit v terénu 18 i více měsíců.

Mezi průkopníky terénního výzkumu mimoevropských kultur patřili francouzský misionář a jezuita Joseph-François *Lafitau (1681–1746) a americký antropolog Frank Hamilton *Cushing (1857–1900). Oba tyto autoři napsali své knihy na základě zúčastněného pozorování a práce s informátory dlouhodobě prováděnými přímo mezi americkými *indiány (*Irokézové [Lafitau], *Zunijové [Cushing]). Většina antropologických prací, které vznikly v 19. století a byly věnovány popisu cizích kultur, však byla dílem kabinetních vědců, kteří nepracovali v terénu, ale opírali se o informace cestovatelů, misionářů nebo pracovníků koloniální správy.

Z této perspektivy lze označit *evolucionistickou antropologii a etnologii druhé poloviny 19. století za protoantropologickou fází studia cizích kultur. Kvalitativní metodologický zvrat a zrození moderní antropologie je spjato až se zavedením terénních výzkumů jako základní metody sběru empirických dat. Ve Spojených státech amerických v prvních desetiletích 20.

století rozpracoval americký kulturní antropolog *Franz Boas (1858–1942) základy antropologie jako induktivní vědy založené na empirickém terénním výzkumu nativních indiánských kultur a jeho žáci pokračovali v rámci školy amerického *historismu (historický partikularismus). V kontinentální Evropě v první polovině 20. století prosadil užívání metody terénního výzkumu německý etnolog a teolog Wilhelm *Schmidt (1868–1954) a další představitelé *německo-rakouské školy kulturních okruhů. Ve Velké Británii mají zásluhu na užívání intenzivních terénních výzkumů jako základní vědecké strategie *sociální antropologie zejména Bronisław K. *Malinowski (1884–1942) a Alfred R. *Radcliffe-Brown (1881–1955). Terénní monografie, které vznikly na základě empirických výzkumů trobriandských ostrovanů (Malinowski) a andamanských ostrovanů (Radcliffe-Brown) umožnily vybudovat moderní *funkcionalistickou antropologii.

Od 30. let 20. století do antropologie pronikají psychologické metody a techniky jako nástroje sběru empirických dat v terénu. Oblíbené byly zejména projekční testy – Rorschachův test, tematicko-apercepční test aj. Tyto testy používali zejména psychologičtí antropologové studující vztah *osobnosti a kultury v transkulturní perspektivě.

Ve druhé polovině 20. století, v souvislosti s nástupem *nové etnografie, kladli antropologové v průběhu terénního výzkumu stále větší důraz na *emickou deskripci kultury. Jednalo se o popis a interpretaci kultury z perspektivy domorodců prostřednictvím nativních pojmů a *folktaxonomií. Při analýze empirických dat proto ve stále větší míře užívali lingvistických metod, zejména *sémantické a komponentní analýzy.

Od konce 70. let se v *sociální a *kulturní antropologii postupně prosazoval kritický, postmoderní přístup ke sběru a interpretaci antropologických dat. Antropologové pracující v terénu si ve stále větší míře uvědomovali, že obraz antropologa jako nezaujatého pozorovatele neodpovídá realitě. Postmoderní obrat vedl ke kritickému přehodnocení tradičních terénních monografií, pozitivistických metod sběru empirických dat a zpochybnění gnozeologických základů antropologické autority. Antropologové redefinují roli antropologa v terénu jako objektivního vědce a zpochybňují explanační sílu tradičních pozitivistických metod.

Od 80. let 20. století probíhají v sociální a kulturní antropologii diskuse s cílem nastolit novou metodologickou reflexivitu, která klade důraz na *subjektivní zkušenost antropologa vytvářenou jeho kontaktem s informátory. Reflexivita založená na analýze způsobů, jakým normálně přemýšlejí členové studované kultury o svém životě, vtiskla terénnímu výzkumu novou dimenzi. Intrasubjektivní kulturní významy, o které opírají informátoři antropologa své interpretace, nejsou soukromé, nýbrž veřejné, neboť jsou konstruovány v průběhu *sociální

interakce. Informátoři je ale na rozdíl od antropologa považují za samozřejmé. Aby antropolog adekvátně pochopil tyto významy, musí je se svými informátory společně přezkoumat, promýšlet a prodiskutovat. Dialektika terénního výzkumu tedy spočívá v reflexivní výměně založené na dialogu mezi antropologem a informátorem, jehož výsledkem je interpersonální porozumění kultuře informátora. Kulturní významy, které jsou antropologem a informátorem interpersonálně konstruovány během terénního výzkumu, jsou konstruovány a přetvářeny v průběhu každé další analýzy a interpretace. Terénní výzkum rozšiřuje kulturní kompetenci, reflexivní zkušenost a interpretační schopnosti antropologa i informátora.

Antropologická interpretace kultury je ale vždy otevřená, neboť není v silách antropologa dovědět se o studované kultuře úplně všechno. A to i v případě, kdy výzkum provádí *halfie (označení antropologa či antropoložky napůl původem z *euroamerické civilizace a napůl z etnické skupiny, u níž provádí terénní výzkum; často jde o potomky první generace přistěhovalců, vychované a vyškolené v Evropě či USA). Antropologové pracující v terénu si ve stále větší míře také připouštějí pocity *odpovědnosti a viny, neboť jsou si vědomi toho, že v průběhu výzkumu vzniká mezi vědcem a příslušníky studované kultury asymetrický vztah. Nastolení metodologické reflexivity však vedlo k tomu, že se informátoři stále více stávají rovnocennými partnery a spoluautory antropologických textů. Setkáváme se dokonce se snahou upustit od tradičního označení „informátor“, neboť v sobě zahrnuje pejorativní význam. Někteří antropologové proto slovo „informátor“ nahrazují výrazy „přítel“, „učitel“ nebo odkazem na „lidi, se kterými jsem pracoval“.

Změna vztahu *subjektu a *objektu antropologického výzkumu se promítla do zpracování terénních monografií, ve kterých se ve stále větší míře setkáváme s programovým důrazem na pluralitu hlasů, zahrnujících perspektivu antropologa, informátorů i studovaných domorodců. Kritické přehodnocování a rozšiřování výzkumného prostoru o úhel pohledu příslušníků zkoumaných kultur, antropologickou sebereflexi a projekci osobnosti antropologa bývá označováno jako reflexivní antropologie.

Navzdory výše uvedeným změnám v přístupu antropologů k předmětu jejich zkoumání zůstává sociální a kulturní antropologie i nadále výzkumem „těch druhých“, nikoliv rovnocenným dialogem. (Viz též *antropologie a makrohistorie, *antropologie, historická, *metody fyzické antropologie, *metody sociokulturní antropologie.)

metody sociokulturní antropologie, základní metodou je terénní výzkum – systematický sběr antropologických dat využívající nejrůznější *techniky: přímé pozorování, dotazníková šetření, interview, testy, genealogickou metodu, projektivní techniky, fotografie, film aj.

Nejpoužívanější a zřejmě nejpřínosnější je *metoda zúčastněného pozorování, představující zpravidla dlouhodobý pobyt v rámci zkoumané společnosti a vyžadující od antropologa znalost *jazyka a *zvyků dané society a schopnost přizpůsobit se místnímu způsobu života, sociálním, geografickým a klimatickým podmínkám. Antropolog žije mezi lidmi, které studuje, účastní se jejich společenského života, pozoruje, co se děje, a táže se po *vysvětlení pozorovaných jevů a událostí. Tuto metodu jako jedni z prvních užívali američtí antropologové Lewis Henry *Morgan (1818–1881) a Frank *Cushing (1857–1900), intenzivně ji rozvinul a zpopularizoval zejména britský antropolog polského původu Bronisław *Malinowski (1884–1942).

Metoda zúčastněného pozorování nabývá na efektivnosti, je-li výzkumník „*halfie“ (označení antropologa či antropoložky napůl původem z *euroamerické civilizace a napůl z etnické skupiny, u níž provádí terénní výzkum). Často jde o potomky první generace přistěhovalců, vychované a vyškolené v Evropě či v USA. Zkušenost těchto výzkumníků je specifická z důvodu smíšení *emického a *etického úhlu pohledu přímo v rámci *subjektivní zkušenosti antropologa, který je zároveň osobou odjinud, ale částečně také jedním či jednou z těch, které zkoumá. Stále častější vstup „halfies“ do základního antropologického výzkumu a teoretizování s tím spjaté má významný vliv na rozvoj reflexivního přístupu k sociokulturní antropologii. Dalšími specifickými metodami sociokulturní antropologie jsou *terénní poznámky a *zhuštěný popis.

Sociokulturní antropologie využívá dále poznatků a metod celé řady společenských věd: V tomto smyslu jsou jejími základními subdisciplínami *etnografie a *etnologie. Etnografie plní úkoly spojené se sběrem, popisem, klasifikací a *analýzou antropologických dat prostřednictvím terénního výzkumu dané kultury a zajišťuje tak deskriptivní a analytickou úroveň studia, zatímco etnologie provádí explanace v mezikulturní i historické perspektivě. Jinými důležitými spolupracujícími a využívanými disciplínami jsou *archeologie (zejména v podobě *archeologické antropologie), *prehistorie a *lingvistická antropologie. Sociokulturní antropologie využívá i poznatky a metody zejména *folkloristiky, *historie, *psychologie, *religionistiky, *sociologie a dalších věd. S folkloristikou a religionistikou ji spojuje společný zájem o oblasti symbolické kultury, s historií sdílí zájem o studium proměn sociokulturních systémů v procesech kulturní *difuze a *evoluce, s psychologií otázky vztahu biologické a kulturní determinace lidské činnosti a se sociologií problematika fungování a vývoje sociální struktury společnosti.

antropologie a etika, posouzení morálky v antropologii. Každé setkání s příslušníky jiných *kultur v sobě skrývá potenciální riziko konfliktu a prosazování svých zájmů na úkor

„těch druhých“. Dějiny evropské kultury lze z tohoto hlediska interpretovat jako sérii *migrací s agresivním dopadem na cizí domorodé *populace. Dostatečně ilustrativní je snaha evropských mocností kolonizovat země *třetího světa (*kolonialismus). Není možné popírat, že zrození anglosaské *sociální a *kulturní antropologie do jisté míry souviselo se snahou koloniální administrativy využít znalostí o domorodém obyvatelstvu k jeho efektivnějšímu ovládnutí. Antropologové rychle zjistili, že koloniální správa ráda podpoří jejich výzkumy v *koloniích, neboť očekává, že získané poznatky využije k zefektivnění nadvlády nad místním obyvatelstvem. To ovšem neznamenalo, že antropologové svou práci programově podporovali kolonialismus. Právě naopak – jejich sympatie často patřily domorodcům, s nimiž pracovali. Například britský antropolog Edward Evan *Evans-Pritchard (1902–1973), který ve 20. a 30. letech 20. století pracoval pro britskou vládu ve střední Africe, sám sebe považoval za vychovatele koloniálních správců. Jeho cílem byl boj proti *rasismu a útlaku, které považoval za nevyhnutelné důsledky koloniální nadvlády. Na druhé straně antropologové pracující v koloniích poskytli místním úředníkům mnoho podrobných, přesných a užitečných informací, které bylo možné zneužít k sociální manipulaci s příslušníky podrobených *kmenů a *národů.

Ve Spojených státech amerických si riziko zneužití antropologie poprvé uvědomil americký antropolog německého původu Franz *Boas (1858–1942). Již v roce 1919 ho znechutilo, že někteří antropologové pro vládu Spojených států prováděli špionáž proti cizím zemím. Byl přesvědčen, že každý, kdo se dopustí takové „prostituce vědy“, přichází o právo být považován za vědce. V 60. letech 20. století vyvolaly zprávy o zneužití antropologických výzkumů v boji proti národně osvobozeneckým hnutím v zemích třetího světa („Project Camelot“, „Project Agile“) bouřlivý odpor Americké antropologické společnosti.

Antropologové si v plném rozsahu uvědomili nesmírnou odpovědnost, kterou mají k těm, jež studují v období *války ve Vietnamu. Více než stoletá snaha antropologů koncipovat svůj vztah k cizím kulturám na principu *humanity a *tolerance našla své vyjádření v etickém kodexu antropologického výzkumu. Ten byl pod názvem *Zásady profesionální odpovědnosti* přijat valnou většinou hlasů členů Americké antropologické společnosti na výroční schůzi v roce 1971.

V úvodní preambuli tohoto materiálu je antropologům doporučeno, aby se distancovali od výzkumů všude tam, kde by mohlo dojít k ohrožení kreditu Americké antropologické společnosti nebo poškození těch, kteří jsou předmětem výzkumu. Bylo vymezeno celkem šest oblastí profesionální odpovědnosti antropologů a pro každou z nich určeny příslušné směrnice. Jejich obecná interpretace je následující:

1. Vztah k těm, které studujeme: Nejvyšší odpovědnost mají antropologové k těm, které studují. Musí chránit jejich práva, zájmy a city. Cíle výzkumu by měly být hned od počátku tlumočeny informátorům. Antropologové musí zaručit jejich anonymitu a poskytnout jim přiměřenou odměnu za poskytnutou pomoc.

2. Odpovědnost k veřejnosti: Antropologové nesou odpovědnost vůči těm, kteří užívají výsledky jejich profesionálního úsilí. Jsou jim povinováni pravdou a odpovědností. To nespočívá pouze v tom, že by výsledky jejich výzkumů měly být dostupné každému, kdo o ně projeví zájem, ale měli by je také veřejně tlumočit, aby přispěly k utváření veřejného mínění a politiky. Veřejnost by neměli klamat zveličováním své kvalifikace a přeháněním významu a pravomoci svých expertiz a doporučení.

3. Odpovědnost k vlastní vědě: Antropologové odpovídají za dobrou pověst svého oboru a těch, kteří jej provozují. Neměli by provádět žádný výzkum, jehož výsledky nelze publikovat. Dokonce by se měli vyhnout zdání, že se účastní nějakého tajného výzkumu. V terénu se musí chovat tak, aby neohrozili další možný výzkum v dané oblasti. Jejich odpovědnost nespočívá pouze v tom, že se dokáží vyhnout potenciálním útokům na svoji práci, ale zavází se k čestnosti a ochraně informátorů.

4. Odpovědnost ve vztahu ke studentům: Ke studentům by měli antropologové vždy přistupovat čestně a upřímně jako k rovnocenným partnerům. Měli by se vyhnout každé formě rasové diskriminace, ale i diskriminace ve sféře etnických skupin, sociálních tříd atd. Kromě toho by měli studenty upozornit na etické problémy spojené s antropologickými výzkumy a odradit je od projektů, v nichž je skryto riziko zneužití.

5. Odpovědnost ve vztahu ke sponzorům: Antropologové by měli být čestní ve vztahu ke své vlastní kvalifikaci a schopnostem. Neměli by přijmout podmínky, které nejsou v souladu s profesionální etikou. Z tohoto důvodu by měli vždy žádat sponzora o sdělení finančního zdroje, ze kterého je výzkum financován a specifikaci cíle, jenž výzkumem zadavatel sleduje. Neměli by se sponzorem přistoupit na jakoukoliv tajnou dohodu, která by se týkala průběhu výzkumu a jeho využití.

6. Odpovědnost k vládě vlastní a hostitelské země: K oběma vládám by měli být antropologové čestní a upřímní. Měli by se vyhnout tajným dohodám s politickými organizacemi nebo dohodám kompromitujícím jejich profesionální odpovědnost a etiku. Antropologové by si měli být vědomi etických aspektů svých výzkumů a podle toho i jednat.

Požadavek jednoty vědeckého a etického přístupu při studiu člověka a kultury je nesporně jedním z největších přínosů antropologického myšlení uplynulého období. Pouze na základě

vědecké objektivnosti a etické odpovědnosti může být zajištěn progresivní vývoj antropologie jako skutečné humanistické disciplíny.